
SITUATION ANALYSIS AND PRINCIPLE OF RATIONALITY KARL POPPER IN ECONOMIC SCIENCE

Violeta Babić, Ph.D

University „Union - Nikola Tesla“, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
violeta.babic@fbsp.edu.rs

Aleksandra Milosavljević, M.Sc

University „Union - Nikola Tesla“, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
aleksandra-milosavljevic@live.com

Abstract: Karl Popper dealt with philosophy of mind and social philosophy, and his great contribution to the philosophy of science is reflected in the criticism of induction, observationism and positivism, hypothetical-deduktivniom method, falsifikacionism, situation analysis, the criterion of demarcation and evolutionary epistemology. Instead of scientific knowledge that is revealed and checked through an inductive generalization, Popper realized that science advances through deductive forging process of assuming and killing. Proceeding falsification theory is checked, and one theory that does not pass the test check are discarded and replaced with new theories. It is a theory that nefalsifikovana is superior to others because it passed tests checking. However, such nefalsifikovana theory, does not mean that it is true because in a subsequent verification process can prove to be forged. In the process of checking the theory of Karl Popper sees the main driving force of scientific progress. The essence of science is reflected in the search for the truth. From there it follows the crucial question Popper's philosophy of science: How can establish the veracity of claims that come from science, religion, politics. A true knowledge can not be spoken of as the finished act but as a process that has no end, and that is to fight for the survival of the species, and theories that are the strongest. Truth is not subjective, and when we reach, we are not able to assess whether it is safe and absolute. The growth of scientific knowledge comes the ability to see problems and how to solve them so we come to the best scientific knowledge. Popper's theory leads to, historicist doctrines of social sciences, the doctrine that the main task of social science to predict social and political development of man, and the task of politics is not based on those predictions, facilitate social and political development. Popper believes that the main task of the social sciences to find a trace of unintended social consequences of the intended social actions, a method by which this can be done is just a method of situational analysis. Karl Popper advises economists to explain the events and behavior in accordance with the analysis of the situation and rational behavior. Situation analysis Karl Popper requires that the universal law of social science, should never be discarded, which means that the theory in which the benefits of such a law should be adjusted until the campaign subjects follow the logic of the situation. Popper's situational analysis methods have two drawbacks, the first of which relates to the vagueness of how situational analysis to be understood, and the other is Popper's conviction that the only proper situation analysis methods to be applied in the social sciences. Not alone Karl Popper was not always clear when to make a situation analysis. Theories which can not be criticized Popper called useless and worthless, and asks scientists to reject the same because they are not trying to solve the problems. Therefore, Popper supports critical stance and opposes attempts to protect a theory from criticism.

Keywords: situation analysis, principle of rationality, falsification.

СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА И ПРИНЦИП РАЦИОНАЛНОСТИ КАРЛА ПОПЕРА У ЕКОНОМСКОЈ НАУЦИ

Доц. др Виолета Бабић

Универзитет „Унион - Никола Тесла“, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија
violeta.babic@fbsp.edu.rs

Александра Милосављевић, мастер

Универзитет „Унион - Никола Тесла“, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија
aleksandra-milosavljevic@live.com

Резиме: Карл Попер се бавио филозофијом духа и социјалном филозофијом, а његов велики допринос филозофији науке огледа се у критици индуктивизма, опсервационизма и позитивизма, хипотетичко-дедуктивниом методу, фалсификационизму, ситуационој анализи, критеријуму демаркације и еволуционе

епистемологије. Уместо научног сазнања које се открива и проверава путем индуктивних генерализација, Попер је увидео да наука напредује дедуктивним фалсификовањем кроз процес претпостављања и побијања. Поступком фалсификације теорије се проверавају, па оне теорије које не прођу тест провере се одбацују и замењују новим теоријама. Она теорија која је нефалсификована је супериорна у односу на остале јер је прошла тестове провере. Међутим, таква нефалсификована теорија, не значи да је истинита јер се у неким наредним процесима провере може показати као фалсификована. У самом том процесу провере теорија Карл Попер види главну покретачку снагу научног прогреса. Суштина науке се огледа у потрази за истином. Одатле произилази и кључно питање Поперове филозофије науке: На који начин се може установити истинитост тврдњи које долазе од науке, религије, политике? О истинитом сазнању се не може говорити као о свршеном чину већ као о процесу који нема краја, и да је то борба за опстанак оних врста, односно теорија које су најјаче. Истина није субјективна, и када је досегнемо, нисмо у стању да проценимо да ли је сигурна и апсолутна. Раст научног знања проистиче способности да видимо проблеме и како их решавамо тако долазимо до оног најбољег научног знања. Поперова теорија води до, историцистичке доктрине друштвених наука, доктрине по којој је главни задатак друштвених наука да предвиђа друштвени и политички развој човека, а задатак политике је да на основу тих предвиђања, олакша друштвени и политички развој. Попер сматра да је основни задатак друштвених наука да пронађу траг ненамераваних друштвених последица намераваних друштвених акција, а метод којим се то може урадити јесте баш метод ситуационе анализе. Карл Попер даје савет економистима да дешавања и понашања објашњавају у складу са анализом ситуације и рационалним понашањем. Ситуациона анализа Карла Попера захтева да универзални закон друштвених наука, никада не треба да буде одбачен, а то значи да теорија у којој се такав закон користи мора бити прилагођавана све док акције субјеката следе логику ситуације. Поперов метод ситуационе анализе има два недостатка, од којих се први односи на неодређеност како ситуациону анализу треба схватити, а друга је Поперово уверење да је ситуациона анализа једини прави метод који треба примењивати у друштвеним наукама. Ни сам Карл Попер није увек био јасан када треба извршити ситуациону анализу. Теорије које није могуће критиковати Попер назива бескорисним и безвредним, и тражи од научника да исте одбаце јер оне не покушавају да реше проблеме. Зато Попер подржава критички став и противи се покушајима заштите теорија од критике.

Кључне речи: ситуациона анализа, принцип рационализма, фалсификација

УВОД

Својим делом и бескомпромисном борбом против заблуда у науци, друштву и политици Карл Попер је обележио XX. век, а своју филозофску репутацију задобио је као филозоф науке, и као један од најоригиналнијих методолога научног истраживања.

Своје идеје о ситуационој анализи Попер је изложио у делима “Сиромаштво историцизма”, “Отворено друштво и његови непријатељи”, “Предвиђања и пророчанства у друштвеним наукама”, “Принцип рационалности” и “Логика друштвених наука”. Ако је дешавање или понашање ирационално за то је крив модел ситуације, а не принцип рационалности. Принцип рационалности би значео да се актери одређених дешавања понашају у складу са ситуацијом.

1. МЕТОД СИТУАЦИОНЕ АНАЛИЗЕ КАРЛА ПОПЕРА

- Попер поенту нулте хипотезе (за коју наизменично користи називе „принцип рационалности“, „објективно разумевање“ и „логика ситуације“) укратко објашњава на следећи начин: „Главна поента је у покушају да се генерализује метод економске теорије (теорија маргиналне утилитарности) тако да буде применљив на остале теоријске друштвене науке“.[1]

- Објективно разумевање нам „омогућава да схватимо (људско) делање у објективном смислу, тако да можемо рећи: ја додуше имам другачије циљеве и теорије (него на пример Карло Велики); али да сам био у његовој ситуацији, која је по мојој анализи таква и таква – при чему анализа укључује циљеве и знања – онда бих једнако поступио, а исто тако и ти“.[2]

Попер сматра да је фундаментални проблем и теоријских и историјских друштвених наука да објасне и разумеју догађаје као последице интеракције људских делања и *друштвених ситуација*. Вешто избегавајући евентуалне оптужбе за атомизам, он је сматрао да су друштвене институције најважнији елемент друштвених ситуација. Логика ситуационе анализе подразумева управо комбиновање ова два елемента: она циља на објашњење људских делања која се увек дешавају унутар скупа институција, и без којих су она практично необјашњива. Али Попер иде даље од овога. По њему, принцип који уноси живот у

делање актера је *елементарна рационалност*, коју он одређује као „принцип делања сходног ситуацији“. Другим речима, рационалност значи да, унутар одређене ситуације, актери увек делају у складу са својим циљевима и веровањима, а да су притом ограничени институцијама које на њих делују подједнако реално као и физички свет. У складу са тим, да бисмо објаснили тип делања појединца, морамо узети у обзир све главне околности које чине његову „ситуацију“, од ње створимо модел, и да онда на основу њега покушамо да разумемо зашто је појединац делао тако како је делао. Да би ово појаснио, Попер користи пример пешака који, покушавајући да ухвати воз, чека зелено светло на раскрсници и притом се понаша нестрпљиво. Како објаснити његове нестрпљив покрете? Поред физичких елемената присутних у ситуацији (као што су возила и други људи), по Поперу пресудни елемент су друштвене институције као што су зебра и светлосна сигнализација. Међутим, да бисмо објаснили његово понашање, пешаку морамо приписати одређене циљеве (рецимо, да што пре пређе улицу), али и одређена знања и информације (рецимо, да је кажњиво прећи улицу док тече саобраћај). Ово је по Поперу типични ситуациони модел, који садржи све важне елементе потребне за објашњење других, структурно сличних догађаја.[3]

Поперов метод ситуационе анализе има два недостатка, од којих се први односи на неодређеност како ситуациону анализу треба схватити, а друга је Поперово уверење да је ситуациона анализа једини прави метод који треба примењивати у друштвеним наукама.

Карл Попер није увек био јасан када треба извршити ситуациону анализу. Према Поперу треба најпре поставити модел који обухвата опис и анализу ситуације, затим принцип рационалности и на крају експланандум (појава коју треба објаснити). У ситуацијама када није могуће постићи експланандум, Попер не саветује напуштање принципа рационалности, већ модификацију и ревизију делова модела, чиме се може повећати емпиријски садржај ситуационих објашњења.

Метод ситуационе анализе није строго везан само за друштвене науке, већ врло често може да се користи и за објашњење феномена у природним наукама, посебно када се ради о еволутивним процесима. Карл Попер је сматрао да метод ситуационе анализе јесте једини и прави метод анализе у друштвеним наукама.

Ако се Поперов модел фалсификационизма схвати озбиљно, онда настаје конфликт између фалсификационизма и ситуационе анализе, па ситуациона анализа резултира *ad hoc* објашњењима. Заговорници Поперове методологије фразу *ad hoc* користе да би описали модификацију теорије коју треба заштити од оповргавања, а велики број економиста теорију означава као *ad hoc* ако она не успе да примени неки облик максимизације хипотеза. Економисти се позивају на критеријум максималне корисности (максимална корист за потршаче, максимални профит за предузећа) који је специфична варијанта принципа рационалности и директно је еквивалентан тврдњи да је ситуациона анализа једини прави метод који треба примењивати у економским наукама.

Неке економске теорије могу бити реконструисање методом ситуационе анализе, посебно микроекономске теорије које се баве анализом појединца и предузећа, цене, дохотка, профита. Супротно од овога неке економске анализе се не могу вршити методом ситуационе логике и не могу да задовоље принцип рационалности, а то не значи да оне треба бити одбачене као мањкаве, јер ситуациона анализа није једини легитимни метод који се може примењивати у друштвеним наукама, па тако и у економији.

Ситуациона анализа Карла Попера захтева да универзални закон друштвених наука, иако је лажан, никада не треба да буде одбачен, а то значи да теорија у којој се такав закон користи мора бити прилагођавана све док акције субјеката следе логику ситуације.[4]

2. ПРИНЦИП РАЦИОНАЛНОСТИ

Принцип рационалности подразумева да се субјекти понашају у датој ситуацији на прикладан, односно одговарајући начин. Попер претпоставља да субјекти имају одређена уверења и циљеве, а да се понашају на начин који ће им омогућити постизање тих циљева. Све док се субјект понаша у складу са својим уверењима и циљевима, он то чини на рационалној основи, тј. понаша се као рационално биће. Чак и када су уверења субјекта непотпуна, недоследна и погрешна, то није сметња рационалном остварењу циљева и ту је испуњен принцип рационалности. На основу оваквог Поперовог објашњења, можемо схватити да принцип рационалности није емпиријски оповргљив, а потврдљив је интроспекцијом и потврђен циљно усмереним понашањем других субјеката, тако да се теорије које га прихватају сматрају метафизичким. Такве теорије се касније критеријумом демаркације класификују као ненаучне, па се тако економска наука као и све друге науке које примењују ситуациону анализу сматрају ненаукама. Попер је објаснио да принцип

рационалности објашњава друштвене науке, као што универзални закони објашњавају природне науке, а то је зато што се различите особе понашају на адекватан начин.

Наука, према Поперу, мора да задовољи следећа три основна критеријума:[5]

- њен систем исказа мора бити синтетички, како би представљао непротивречан могући свет, што заправо представља захтев за постојањем скупа исказа система и скупа његових потенцијалних побијача,
- научни систем мора даље задовољити критеријум разграничења науке од ненауке, чиме се обезбеђује да предмет науке буде у оквиру емпиријског света, тј. да тај свет буде свет могућег искуства,
- научни систем мора се разликовати од других таквих система, како би представљао *наш* свет искуства, што значи да дати систем забрањује сваки други, са њим логички неспојив говор о емпиријском.

Принцип рационалности се може посматрати као еквивалент универзалном закону у оквиру система друштвених наука. Попер је упоредио објашњења у природним и друштвеним наукама, стављајући акценат на значај сличности и на коришћење универзалних закона који покрећу моделе у природним наукама.[4]

Ако принцип рационалности схватимо као изјаву универзалног карактера у друштвеним наукама, онда он не може бити неоповргљив, а ако је закон неоповргљив, онда се теорија у којој се он користи сматра ненауком, јер наука захтева примену само оповргљивих закона. Ако је принцип рационалности оповргљив то значи да се он може тестирати и посматрати да ли субјекти поступају на начин који одговара ситуацији у којој се налазе. [6] Поперов савет да се увек треба придржавати принципа рационалности значи да се и друштвене науке морају сматрати *ad hoc* наукама, а ако се прихвате начела фалсификационизма онда су друштвене науке легитимне јер примењују оповргљиве законе.

Принцип рационалности се може објаснити тиме да се он не тумачи ни као неоповргљива универзална изјава, нити као оповргнута (фалсификована) изјава универзалног закона. Попер овај принцип рационалности назива нултим принципом, а односи се на то како је неопходно да целокупан наш напор и концепцију објашњења стрпамо у модел. Својство принципа рационалности као "методолошког принципа" Попер супротставља тумачењу по коме се овај принцип доводи у везу са "емпиријским нагађањем", што одговара схватању правог статуса принципа рационалности. [4] Овај трећи начин објашњења принципа рационалности Попер одбацује, а разлог томе је његово оштро противљење индукцији, јер задржавање принципа који се у прошлости показао корисним представља аргумент у корист индукције. Кад би се треће тумачење принципа рационалности прихватило то би значило да је изгубљено јединство научних теза.

Основна категорија методологије друштвених наука, или оно што Попер назива "логиком ситуације", требало би да под општу или типичну категорију подведе читав низ различитих, али структурно истих друштвених догађаја. Почетни услови у моделу се редукују на своје теоријски постулиране типичне карактеристике зато што "само тако можемо објаснити и *разумети* друштвени догађај, само тако јер никад не можемо имати на располагању довољно закона и почетних услова. Оно што, с друге стране, одговара универзалном закону јесте принцип рационалности. Принцип рационалности, према Поперовом мишљењу, није хипотеза која је подложна тестирању, нити је емпиријски или психолошки исказ, већ је у питању априорни методолошки принцип који није подложен тестирању из простог разлога што, осим увек присутне тешкоће неодлучивости оповргавања, читав модел представља грубо поједностављивање које не одговара стварности. Међутим, Попер предлаже задржавање (неоповргљивог) принципа рационалности као неке врсте емпиријски празног, априорно универзалног закона, "као смислену методолошку политику на основу које се одлучује да у ситуацији теста кривицу не свалимо на принцип рационалности, него на остатак теорије – тј. на модел. Такође, чини се да покушај да се принцип рационалност замени неким другим води у потпуно произвољност приликом конструисања модела".[7]

3. КОНФЛИКТ ИЗМЕЂУ ФАЛСИФИКАЦИОНИЗМА И СИТУАЦИОНЕ АНАЛИЗЕ

С обзиром да постоје различита тумачења принципа рационалности, постоји дилема које становиште треба прихватити.

Најједноставније решење би било да се једно становиште прихвати, а да се остала одбаце. Највећи број економиста прихвата ситуациону анализу, а одбацује фалсификационизам, јер је ситуациона анализа донекле сагласна са економском праксом, а фалсификационизам сматра да је та иста пракса ненаучна. Они научници који сматрају да друштвене науке нису науке у правом смислу речи, присталице су фалсификационизма. Друго решење би било да се схватања Карла Попера одбаце као неоснована и збуњујућа. Трећи начин решавања ове дилеме био би случај када би се Поперова становишта о ситуационој анализи прогласила наивним, а касније преобликовала и модификовала у нешто прихватљивије. Ово становиште је заступао Марк Блауг, који је тврдио да је Попер веома мало знао о друштвеним наукама, а још

мање о економији, па су због тога његови примери економског резоновања били наивни. Можда је боље рећи да Попер није волео економију као науку, да је више вредновао физику и биологију, због чега се овај принцип може адекватније применити у природним наукама где представља “тврдо језгро” неокласичног истраживачког програма. [4]

Поперов метод фалсификационизма се бави разликама између теорија и користи оповргљивост као критеријум демаркације између науке и метафизике. То значи да када би се Поперов метод фалсификационизма у потпуности применио, многе теорије би изгубиле статус научне адекватности, односно биле би оповргнуте. Без обзира колико нека теорија може добро решити конкретни проблем, мора бити подвргнута критици, а у том процесу су најважнији емпиријски критеријуми, које треба употребљавати увек када је то могуће.

Фалсификационизам има за циљ демаркацију, а критички рационализам има за циљ да задржи континуитет критичког процеса, односно да створи окружење у коме ће критички процес напредовати. Критичким реализмом се решава конфликт фалсификационизма и ситуационе анализе. Употребом емпиријских критеријума врши се процена теорија, а које ће критичке методе бити коришћене зависи од предмета пручавања и проблема који се решава.

ЗАКЉУЧАК

Попер одбацује искуство као извор знања, због чега је верификацији супротставио фалсификацију или оповргавање, односно да се теорија може сматрати научном ако је подложна оповргавању.

Централно место у Поперовој филозофији заузима критика, тако да су основни елементи његове филозофије погрешивост и критички приступ. Теорије које није могуће критиковати Попер назива бескорисним и безвредним, и тражи од научника да исте одбаце јер оне не покушавају да реше проблеме. Зато Попер подржава критички став и противи се покушајима заштите теорија од критике. Свој критички метод, Попер је представио као метод покушаја и погрешака. То је начин предлагања смелих хипотеза и њихово излагање критици, ради откривања места где смо погрешили.

Попер сматра да је фундаментални проблем и теоријских и историјских друштвених наука да објасне и разумеју догађаје као последице интеракције људског деловања и друштвених ситуација. Он је сматрао да су друштвене институције најважнији елемент друштвених ситуација. Логика ситуационе анализе подразумева управо комбиновање ова два елемента: она циља на објашњење људског деловања које се увек дешава унутар скупа институција, и без кога су она практично необјашњива. Поперов метод ситуационе анализе има два недостатка, од којих се први односи на неодређеност како ситуациону анализу треба схватити, а друга је Поперово уверење да је ситуациона анализа једини прави метод који треба примењивати у друштвеним наукама, мада ни сам Карл Попер није увек био јасан када треба извршити ситуациону анализу.

Без обзира на велике критике Попрове филозофије, теорије и методологије, он је изузетно популаран међу економистима и претставницима других друштвених наука. Његова популарност изван филозофије полази од његовог стила писања, који је свесно развијао и неговао и инсистирао да га и његови ученици негују и развијају. Попер се бавио питањима која иду у срж проблема, а на сва тешка питања нудио је директне и једноставне одговоре

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Попер, К. *Трагање без краја. Интелектуална аутобиографија*. Београд: Нолит, 1991. стр.150.
- [2] Попер, К. *У трагању за бољим светом*. Београд: Паидеа, 1999., стр. 86.
- [3] Декић, М. *Разумевање и објашњење: Да ли је друштвена наука већ уједињена?*, Факултет политичких наука, Политичке перспективе, 2013/2, стр.56.
- [4] Caldwell, B.J. (1991) Clarifyng Popper . *Journal of Economic Literature* Vol. XXIX: str. 19.
- [5] Попер, К. *Логика научног открића*, Нолит, Београд, 1973. стр. 72-73.
- [6] Попер, К. *Објективно сазнање*, Паидеа, Београд - ЦИД, Подгорица, 2002., стр. 64.
- [7] Куленовић Н. *Методолошки индивидуализам насупрот методолошком холизму*, Етноантрополошки проблем, Нови Сад, 2014., год.9, св.2., стр.319.